

Sándor Balázs

*Traumák és sokkhatások a társadalmi
gondolkodásban*

A XX-XXI. század társadalomszerkezeti leképezésében és annak konglomerátumaiban való vizsgálatok során már-már elengedhetetlen, hogy izmusoktól mentesen próbáljunk teóriákat felállítani. Ez a fajta gondolkodás ugyanis lényünkéből fakad, persze nagy szerepet játszik a folyamatok elemzése során az a tudásrendszer, amelyet évezredek, évszázadok, illetve évtizedek alatt a társadalomtudományok állítottak fel. Ezen kitétel egyaránt tűnhet konformistának és közhelyesnek, de ne felejtjük el, hogy belsők és egyéni gondolkodásunk szerves, elidegeníthetetlen alkotó erőként bír mindennemű kritérium megfogalmazása kapcsán, melyeket egy adott társadalmi viszonyrendszer kapcsán próbálunk támasztani, és ezektől elidegeníthetetlen a szubjektum és az ego, így aztán állításaink egyaránt válhatnak magasztos eszmékké éppúgy, mint sebezhető gondolatokká.

De mégis, mi vezethet ehhez az indukcióhoz? Nagyon egyszerű, ám mégis többdimenziós gondolkodást igénylő rendszeranalízisre van szükségünk. Igaz ugyan, hogy Herbert Marcuse 1965-ös művének az *Egydimenziós ember* címet adta, ám ha jobban belegondolunk, magyarázatából kitűnik, hogy ez a dimenzió mégsem olyan „egysíkú”, mint amilyennek látszik.

„A represszív Egész uralma alatt a szabadság az uralom hathatós eszközévé tehető. Az emberi szabadság fokának meghatározása szempontjából nem az a döntő, hogy az egyén milyen tág keretek között választhat, hanem hogy miből választhat és mit választ.”¹

Ezzel a kitétellem ismételtén a szubjektum tárgyköréhez érünk, amely világosan mutat rá a fentebb leírtakra, mint ahogyan már Max Horkheimer 1937-es soraiból is kitűnik ez.

„A jelenlegi társadalmi formától a jövő felé történő átmenetben az emberiségnek első ízben kell tudatos szubjektumot konstituálnia, és aktív módon meghatároznia annak sajátos életformáját.”² „Ha nem folytatódik ez az elméleti erőfeszítés, amely egy ésszerűen megszervezett eljövendő társadalom érdekében kritikailag megvilágítja a jelenlegit, és a szaktudományokban kialakított tradicionális elméletek helyére lép, úgy talaját veszti a remény, hogy az emberi életet alapvető módon megjavítsuk.”³

A történelem folyamán kialakult és kialakított társadalmi színterek, és az azokhoz kapcsolódó attitűdök mibenléte nem csupán pillanatnyi eszméken alapszik. A címben szereplő traumák és sokkok sem kimondottan a negatív hatásokra vonatkoznak. Amennyiben elfogadjuk azt a kitétel, hogy a társadalom változik,⁴ márpedig el kell, hogy fogadjuk, akkor felmerülhet annak a kérdésnek a létjogosultsága is, hogy a társadalomra ne úgy tekintsünk mint egyfajta „mesterséges” anyagra. Ne csupán egy elméleti, a tankönyvek lapjain létező megfogalmazás (megfogalmazások) lebegjen a szemünk előtt, hanem tekintsünk a társadalomra úgy, mint egy élő szövetre, annak minden biológiai tulajdonságával együtt.

Vegyük példának a sejtek rendszerét.⁵ Az élő szervezetek vizsgálata során tapasztalhatjuk, hogy a kisméretűektől a nagyobbak felé haladva, mind több és többféle sejtből állnak, attól függően, hogy milyen funkciót látnak el voltaképpen. Ez pedig összefügg a bonyolultság fejlődésével. Mára már több kutatás is foglalkozik azzal, hogy feltárja az emlékező sejtek működését, és ehhez kapcsolódóan láthatjuk, hogy a nagy tömegben

összetömörülő sejtek mentesülnek a kisebb szervezetekkel való versengéstől, és mivel új evolúciós rést találnak maguknak, ezzel együtt a leghasznosabb genetikai információkat örökölik át egymásnak.

Azt viszont nem tudjuk, hogy van-e felső határa annak, összesen hány sejt alkothat egy élő szervezetet, de minden bizonnyal van ilyen határ. A mesterséges agy példáján keresztül érthetőbbé válik ez a struktúra, ahol szintén felmerül a nagyság kérdése, hiszen azt hihetjük: minél nagyobb egy agy, annál jobb.

„De álljanak meg, és fontolják meg, hogyan működnek a számítógépek, és mit tesznek önök, mikor ezek működésén törik a fejüket. [...] Ha az agyban mindennek a méretét megnövelnénk, a végén túlmelegedne és megoldadna. [...] A kis méretek birodalmában hasonlóképpen léteznie kell a sejtszám valamilyen alsó határának ahhoz, hogy egy élőlény életben maradjon és válaszolni tudjon a szelektációs nyomás kihívásaira.”⁶

Az imént tárgyalt méretbeli gondolkísérlet rávilágíthat az arányok mibenlétére. Így ha a társadalmat élő szövetként, sejtek társulásaként vizsgáljuk, ugyanúgy elmondható róla, hogy az idő előrehaladtával megszerzett információk és behatások (traumák és sokkok) nem vesznek el, hanem tovább öröklődnek a társadalom rendszerén belül. De akadnak olyanok is, amelyek eleve genetikailag kódoltak a szubjektum szintjén, és ezek a tanult és eredeti értékek egyfajta crossing over folyamaton keresztül jutnak érvényre az egyének szintjén. Visszatérve a címbe li kitételhez a társadalmi struktúrák és az egyéni gondolkodás kapcsolatában nem csak a negatív hatások jelent-

hetnek traumát vagy sokkot. Persze elsőre nyilván negatívumként (bár talán jobb lenne inkább redundánsként említeni) jelenik meg a megszokottól eltérő, akár törésvonalat indukáló attitűdváltás vagy társadalmi szintér, ám a későbbiekben ezek a hatások pozitívvá is válhatnak. Említhetnénk ezek kapcsán akár a meghatározó hittételek nyilvánkoztatását ugyanúgy, mint a rabszolgaság eltörlését, vagy a szavazati jog megszerzését is. Számtalan példát vehetünk alapul.

Az információk és a fraktáldinamika

Az említett átkereszteződésen keresztül a társadalmi szöveteket alkotó rétegek egymással kapcsolatban állnak, mint ahogyan az egyének is.

A feudális viszonyrendszerektől még mindig nem sikerült megszabadulnunk. „Azé a föld, aki megműveli” – oly sokszor kerül elő ez a közhelyé vált szállóige. Legyen szó a radikális parasztpárti elgondolásokról, háború utáni földosztásról; Tancsics Mihály szavait szabadon és újraértelmezi a politika.

Az elv mostanra mit sem változott, csak a térszemlélet lett más, egyfajta gazdasági és technikai átstrukturálódásnak köszönhetően. A feudum (föld) birtoklása után a XX. század felfokozott társadalmi szerkezetváltozásaival, törésvonalaival egyenes arányban létrejött egy új közeg, egy új virtuális, ám mégis kézzelfogható közeg: a médium. A feudális hatalmi berendezkedések után a mediális hatalom vált meghatározóvá. Mostanra már szinte minden érdekcsoport rájött arra, hogy

a médiumok birtoklása nélkül nem vezet út a discsőségbe. És a médiumot is művelni kell.

Ezen a ponton ketté kell választani azt a mechanizmust, ami magukra a médiumokra vonatkozik és azt a tárgyiasodást, ami a fogyasztók elé kerül. Lehetne hosszan moralizálni azon, hogy a médializmus nagybirtokosai tisztában vannak-e a minőség és mennyiség kérdésével. És itt határozottan le kell szögeznünk azt, hogy igen, tudják mit és miért cselekszenek. Ebben a műfajban a moralizálásnak csak egy csekély filmbevonat jut azon tenger felszínén, amelyen kufárok és kalózok, idealisták és a szerencse lovagjai egymás vitorláiból fogják ki a szelet.

A politika mint termék jelenik meg a különböző platformokon és a média, mint mindent, ezeket a manifesztumokat is képes beárazni. Nem kell fatalistának lenni ahhoz, hogy belássuk; minden válhat eszközzé, legyen szó tudományról, művészetéről, politikáról. Cél a Brand Loyalty mindenek felett.

Vegyünk egy egyszerű példát. Miért kerülnek sokba azok a termékek, amelyek ismert márkanevek alatt futnak? Valóban szinte megfizethetetlen minőséget kapunk pénzünkért cserébe? Vagy csupán elegendő, ha egyvalaki megvesz egy felülpozicionált tárgyat és máris létjogosultságot nyer a tézis, miszerint az adott márka értéke még így is szinte egyfajta önfeláldozó gesztus a tervezők és gyártók részéről a fogyasztók felé? A médiumot művelni kell, s ez nem jelent egyet a fogyasztók műveltetésével. A trendek és brandek íróasztalok mögött születnek. Néha bizonyára így van ez.

A művészi attitűdök is markánsan megjelennek a színtereken a nagy márkák által piacra dobott

divat, design vagy életmód termékeihez hasonlóan. A műalkotást és a művészt is be lehet lőni egy szintre, mesterséges és valós létjogosultságokkal egyaránt. De valóban a kereslet határozza meg a kínálatot? Esetleg a kínálat generálja magának a keresletet? Honnan lehet megismerni a kóklert, ha mindig csak róla hallunk és olvasunk? Persze mindig csak fennkölt viszonylatokban.

Jól bevált módszer a világban, hogy nem kell mást tenni, csak fizetni a publicitásért és ezzel egyenes arányban generálódik a hírnév. Fizetett elemzők, kritikusok, újságírók, televízió- és rádiócsatornák ontják majd magukból a valóságot elhomályosító dicsfényt és himnuszokat. Amennyiben valaki még szociális érzékenységről is tanúbizonyságot tesz, akkor talán fizetni sem kell a médiumoknak. Azok egyszerre valószínűsíthetik meg a minden igényt kielégítő tájékoztatást és a közszolgáltatáságot.

Barangolás a mediatizáció üregében A posztmodern után...

Mióta az emberi közlésvágy létezik, azóta léteznek médiumok. Kezdve a barlangok falára festett harci jelenetekkel, a kezdetlegesen megformált, ám mégis zseniális szobrocskákkal, amelyek a természet rítusait magasztalják. De folytathatjuk a sort szentélyekkel, templomokkal, katedrálisokkal a szakrális és a profán világ minden szegmenséből hozhatunk példát az építészetben, a festészetben, a szobrászatban és irodalomban⁷ is.

Olybá tűnik, hogy minden adott, csak ismétlő-

dik, minden kéznél volt már, csak egy adott pillanatban a szépség az újszerűségben manifesztálódik. Újra, meg újra.

Változik a világ és pusztul,⁸ a régi hősokeket lecserélik, mindig történik valami, vagy az van éppen, hogy semmi sincsen? Minden csak nézőpont kérdése, minden relatív, az emberi szubjektum igyekszik szakítani a törvényekkel.

Ám a törvények és szabályszerűségek annyira beleivódtak már az életünkbe, hogy bizonyos esetekben oda sem figyelünk rájuk, már nem keresünk magyarázatot bizonyos dolgokra, csak elfogadjuk azt, ami van és a pillanatnyi helyzeteket kezdjük el magyarázni, hajlamosan arra, hogy az előzményeket nem is tekintjük mérvadónak.

Pedig a ritmus és a dallam körülvesz bennünket, tehát adott, ugyanúgy, mint azok az erők, amelyekről a fizikusok beszélnek. Csak éppen nem feltétlenül egy kopott tankönyv hasábjain kell keresnünk a példákat és a magyarázatokat.

*„Akár egy halom hasított fa,
hever egymáson a világ,
szorítja, nyomja, összefogja
egyik dolog a másikat
s így mindenik determinált.”⁹*

Voltaképpen minden, amiről eddig írtam azt hivatott alátámasztani, hogy a kettősség (bizonyos esetekben persze sokszoros is lehet) jelenléte markáns formáló erő, olyan tényező, amely elhanyagolhatatlan, ha elemezni készülünk.

Bekezdésem címe, ha úgy tetszik, paradoxon is lehet, hiszen nem jelenthetjük ki kategorikusan, hogy vége lenne a posztmodernként aposztrofált

korszaknak, hiszen mindaddig, ameddig élnek és alkotnak apostolai (pl.: Jean Baudrillard), addig számolni kell ezzel az irányzattal és nem léphetünk csak úgy át rajta, paradigmáiból építkezhetünk és egyben vitatkozhatunk is állításaival.

A posztmodern megkérdőjelezi a szubjektum önazonosságát, a korlátlan érvényű világmagyarázó elveket. A posztmodern szerint a világ többértelmű, ami magában foglalja az önellentmondásosság létét is.

Éppen ezért akár mondhatnánk azt is, hogy időről időre retrospektív jelleggel állunk a tények előtt, élvezzük a már-már giccsbe hajló nosztalgiaét ugyanúgy, mint azokat az eszmei síkra terelt kérdéseket, amelyeket az underground, az offshore és a main stream irányzatok¹⁰ (és médiumok) kínálnak fel számunkra. Valamint ne felejtjük el azt a tézist sem, miszerint a történelem is ismétli önmagát.

Virtuális valóság

Az internetes és mobil szolgáltatások korát éljük. Ez a mondat már-már közhellyé vált. Nem lesznek többé „nagy földrajzi felfedezések”, hogy kitégítsák a rendelkezésre álló anyagi teret. De talán már nincs is szükség arra, hogy fizikálisan tegyünk utazásokat szélteben és hosszában a bolygón?

Az anyagi javak megszerzésére irányuló folyamatok felgyorsultak. A lehetőség birtoklása, miszerint képesek vagyunk tovább gyarapodni az anyagiségben, elhomályosítja a gondolatra irányuló törekvéseinket. Minden létszintér előrébb

tolódott. Nincsenek éles határvonalak, a felfokozott tempó nem ad lehetőséget egy emberi életnek arra, hogy beteljesedjék. Nem marad más, csak a menekülés a valóság elől.

A helyzet nem ilyen egyszerű, a meneküléshez stratégiák is kellenek. Az egyén már rég nincsen rákényszerítve arra, hogy menekülési útvonalakat gyártson. Megteszi helyette a társadalom. Neki csak választania kell, melyik éppen aktuális ajánlatot tartja vonzóbbnak. Menekülésen nem a szó szoros értelembeli megfutamodást kell értenünk, hanem a pótcselekvéseket, mint például a vásárlást, kapcsolattartást, utazást és még lehetne sorolni tovább. Mindegyik fontos szerepet tölt be egy életpálya alakulásában. Megfelelő szinten tartás nélkül valóban nem többek ezek, mint alapvető szükségletek. De merre billennek a dolgok? Már nem mondható el az, hogy mindenki ura cselekedeteinek. Felső manipulatív erők irányítják a folyamatokat. A cél pedig, hogy hitelesnek tűnjenek a megcélzottak szemében. Nincs szükség az átgondolásra, az akció gyors és könnyörtelen. A gondolkodás a tudatmódosító elméleteket gyártó szakemberek privilégiuma, nem a fogyasztóké. Az elsőprő hatás a lényeg.

Az egyén pedig ráharap a csalira, elhiszi, hogy a fogyasztáson és annak mértékén keresztül vezet az út az üdvösségbe. Tévéképernyőkről mosolyognak ránk a zsebmetsző „lelkipásztorok”, s máris színes bővlik között időzhetünk katalógusai segítségével.

De a megcélzottak egymást is sarkallhatják fogyasztásra. Az ember gyarló, pláne itt mifelénk. A vágyak – hogy ne érjen megkülönböztetés bennünket amiatt, hogy nem a divatos trendnek

megfelelően cselekszünk – összeadódnak. A végkifejlet pengeélen táncol. A praktikum zsenialitása és az örült szenvedély.

Külső szemlélőnek olyannak tűnhet, hogy a belső készítés hatására végbemenő válaszreakció nem más, mint a fogyasztás, ami pusztán fizikális úton megy végbe. Ám ha jobban belegondolunk, és nem hagyjuk figyelmen kívül a menekülésről írtakat, elgondolkodhatunk a virtuális valóság mibenlétében. Nem csupán kézzelfogható termékek és szolgáltatások nyelik meg az embert, információt is fogyasztunk. A kommunikációs hálóknak valójában az egymásnak nyújtott információk lehetőségei humántermékei. A hagyományos kommunikációs modellek értelmezése állandóan változik. „Eladunk” és „elveszünk”, tehát megpróbáljuk magunkat mások által is fogyaszthatóvá tenni. A kapcsolatteremtés, amely ehhez segít, nem feltétlenül kell, hogy oda-vissza működjön. Az Interneten található honlapok között nem egynek a témája az, hogy egy adott személy vagy csoport önmagáról és kedvenc időtöltéséről hoz létre weboldalakat.

Nem követelmény ismernünk azokat, akikkel a csevegőprogramok hoznak össze bennünket. Kortalan, nemtelen, felületes érzelmvilág tárul fel előttünk. „Kegyes” hazugságok mögé rejthetjük igazi arcunkat. De ha valaki csak mások társalgására kíváncsi, azt is megteheti, hogy néma szemlélőként vesz részt a játékban. Valóban csak játék lenne az ilyesfajta kikapcsolódás? Meglehet, hogy játéknak, kikapcsolódásnak indul, ami nagyban elősegítheti az egyén virtuálissá válását. A lehetőség mindenki számára adott. Fiktív személyiséget álmodhatunk meg magunknak, ahol

sosem lesz visszaellenőrizhető az, hogy kik is vagyunk tulajdonképpen.

A veszély ebben rejlik. Több párhuzamos életet élni nem kis megpróbáltatás,¹¹ mert idővel mind-egyiknek meg kell felelni valamilyen szinten. Életet adhatunk és el is vehetjük, még ha csak virtuálisan tesszük mindezt.

A hatalom leképezése

Létezik-e negyedik hatalmi ág?¹² És ha igen, akkor mi lenne az? Valóban a sajtó (nyomtatott és elektronikus média), vagy minden szakterület alkalmas arra, hogy magát ezzel a nem túl szerény jelzővel illesse? A kérdésre valószínűleg egyszerű nemmel is lehetne válaszolni, én mégsem ezt teszem. Fontosabbnak tartom ugyanis azt, hogy a hatalmi összefonódások szemszögéből vizsgáljam meg ezt a felvetést.

Egy rövid kitérőt azért tennék, mielőtt belemennék a részletekbe. A közgazdaságtudomány is igényt tarthatna a jelzőre, mivel semmivel sem áll messzebb a hatalom gyakorlótól, a politikától, az egzaktágtól és a virtualitástól, mint a média.

Mint azt már tanulmányom elején írtam, az emberiség folyamatos közléskényszerrel, illetve vágygallyal él. Éppen ezért mindig vannak, voltak és lesznek olyan tényezők, amelyek maguknak akarják az adott csatornák feletti uralmat. Kezdve a válásoktól a szegregációt követő állami hatalmáig.

Nilván, ha csak a kommunikáció szempontjából nézzük ezt a felügyeletet, már akkor is markáns szerepkörrel van szó, hiszen a nyelvhasználat és az írás az ókortól a koraközépkori-középkori ál-

lamlapításokon át a nemzetállami törekvésekig, sőt azokon is túl, markánsan meghatározták egy-egy hatalmi éra szerepét, törekvéseit.

Nem elhanyagolandó ugyanis, hogy ki és miként rendelkezik a tudás (az információ) felett. Ezek a törekvések még messze vannak attól a ponttól, amiből kiindultam, de már jól látható az, hogy ott van a csírája annak a törekvésnek, amely a történelem folyamán végigkíséri majd a normatív médiamodellek alakulását az autoritertől a demokratikusig.¹³

Ezzel együtt felvethető az a kérdés is, miként működnek a vallások (világvallások és egyházak), mint média-multimédia. Gondoljunk csak vissza a szakrális szinterekre. De ha a Tórát, a Bibliát, a Koránt vagy esetleg más vallási műveket tekintünk, mindegyiknek megvan az a tulajdonsága, hogy egyházak és híveik előtt dogma szerepét töltsék be. Ebben az esetben hitről beszélünk ugyan, de ha jobban belegondolunk, maguk a politikai pártok is a hitre építenek, tehát elvben a mechanizmus ugyanaz, még akkor is, ha vannak olyanok, akik csak anyagi haszonszerzés miatt állnak ki egy eszmerendszer mellett.

Elmondható tehát, hogy a hatalom és az információ szoros koherenciát képeznek. Államtitkok, titkosszolgálati jelentések, titkos tanok és még sorolhatnánk, mi minden szövi át az emberi történelem útvesztőit. És ekkor még mindig csak a tudás mint hatalom közhelyességéről beszélhetünk.

A tömegművelés szűkebb körű vizsgálataival és a nyilvánosság tér-strukturális változásának köszönhetően új problémák ütötték fel a fejüket. Gondoljunk csak Kossuth és Széchenyi vitájára, miszerint az értőket informálni kell, vagy csak az informál-

taknak kell érteniük.¹⁴

Nyilván mindkét politikai markáns és a maga nemében páratlan gondolkodó volt ugyan, de abban az esetben, ha a technikai fejlődés jóval előrehaladottabb lett volna – teszem azt, létezik már televízió –, akkor elegendő-e csupán az információ birtoklása, illetve miként alakult volna neves történelmi személyeink sorsa?

Ebben az esetben szinte bárkit megemlíthetnénk, mert azok a mechanizmusok, amelyek a mai viszonyokat indukálják és formálják, már nem csupáncsak az információ megszerzésére töreksznek, sokkal komplexebb folyamatok játszódhatnak le a legegyszerűbb jelenség mögött is.

A világtörténelemből is vehetünk hasonló példát, az Egyesült Államokban az 1960-tól kezdődnek az elnökválasztáshoz kapcsolható televíziós viták. Richard Milhous Nixon és John Fitzgerald Kennedy közül a fiatalabb és charme-osabb jelölt jött ki győztesen, akit tudatosan készítettek fel az új médium kezelésére, kihasználására. Ezzel szemben Dwight David Eisenhower 1957-ben szívrohama és csípőműtété ellenére másodszor is elsőprő győzelmet aratott, igen ám, de ekkor még csak rádión keresztül történt a megmérettetés. Így egyszerű a magyarázat, a retorika és az információk hathatós alkalmazása is elég volt a sikerhez. Ugyanez módszer már nem elegendő a vizualitással szemben.

És ha tovább haladunk az időben Ronald Wilson Reagan kapcsán is láthatjuk, színészként kezdte pályáját, így nem volt idegen számára a kamera előtti szereplés. A siker kulcsa tehát legalább annyira függ a médiumok adta lehetőségektől és azok hatékony kezelésétől, mint magától a megszerzett információtól.

A mediatizáció tükre

A médiumok sokszínűsége úgy hálózza be a mindennapjainkat, virtuális és valós tereinket, mint ahogyan az ereződő, beidegződő szervek fejlődnek. És valóban, ez a fejlődés szakadatlan, minden pillanatban újabb és újabb megoldások keletkeznek, és válnak hétköznapivá, egyfajta technikai közhellyé.

Ezzel együtt sokan ügyet sem vetnek a háttérben megbúvó, mindennek érvényt adó folyamatokra, mert nem érdekli őket, csupán a praktikum szempontjából használják a kínálózó lehetőségeket. Ezzel tulajdonképpen semmi baj sincsen, hiszen a felhasználónak nem feltétlenül kell jártnak lennie a használt rendszer működésében, ám idővel mégis lesznek, akik érdeklődnek, és belemélyednek a hétköznapivá váló metódusokba. Akadnak olyanok is, akik nem értik, vagy csak felületesen sejtik a mozgató elveket, de mégis közel szeretnék érezni magukat a tűzhöz. Ők nem törődnek a tanulás folyamatával, nem is akarnak tanulni, csak a megmondó szerepét csikarják ki maguknak, hogy ezáltal ideig-óráig (akár éveken át) lubickoljanak a mediatikus térben.

Ezzel az utóbbi jelenséggel sem lenne baj, de mint tudjuk a spirál¹⁵ lefelé végtelen. A társadalmi felelősségvállalás, a mediatikus majomszeretet sem tartozik a meghatározó trendek közé. Igazából manapság a szélsőségek világát éljük, mind politikailag, mind pedig kulturálisan. Ez persze nem jelenti azt, hogy a standard értékek eltűnnének, csak éppen olyan ez, mint amikor azért nem találunk valamit, mert éppen eltakarja előlünk egy éppen az asztalon heverő másik tárgy, amit elővettünk.

A probléma abban gyökerezik, hogy vannak, akik nem tudják, illetve nem akarják szétválasztani az okítást és a szórakoztatást. Az ilyen anomáliák miatt kapnak teret az önjelölt hősök, a rátartiak, a csak lexikálisan okosok és még sorolhatnánk.

Mindezek mellett, ahogyan Platón barlanghasonlatát ismerjük, úgy fordítható át a mediátikus tér is egyfajta barlanggá, ahol a tűz szerepét átveszik a leképezéshez a közvetítő médiumok.

A valódi létezők az egyes dolgok általános érvényű fogalmai, az emberek által látott dolgok az ideák mintájára jöttek létre, ám azokhoz csupán hasonlíthatnak, azok tökéletességét nem érhetik el.

Amennyiben az ideák világa és a valóság közti viszonyrendszert vizsgáljuk, akkor felmerül a kérdés, hogy mi volt a köztes állapot, ha a világ leképezése mellett létrejön egy újabb leképezés, ugyanazon az ideán belül, mint mikor két tükröt egymásba fordítva anyagszerűvé tesszük a végtelen fogalmát.

Az angol nyelvben a looking-glass (tükör) szóban érezhető ez a szemléletes kifejezés mód, valamint az irodalomban is számos alkotót ihletett meg a barlang (üreg) és a tükör.¹⁶

És hogyha mi is követjük a fehér nyulat, rá kell jönnünk, hogy voltaképpen nem egy jólfésült mellényes, zsebórás rágcsáló az, aki az orrunknál fogva vezet, inkább hasonlítanám egy hefneri példányhoz.

Irodalom

- BARROW, John D.: *A művészi világegyetem*. Budapest, 2000.
- BAUDRILLARD, Jean: *Az utolsó előtti pillanat (A közönyös paroxista)*. Magvető, 2000.
- ECO, Umberto: *Nyitott mű*, Európa 2006.
- GÁLIK Mihály: *Médiagazdaságtan*, Aula, 2003. pp. 28-30.
- Habermas, Jürgen: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1971.
- Hajdú Gábor: *Az egyszemélyes ember és a XXI. század*. In: Kistáska 54. szám. 2007. december
- JÓZSEF Attila: *Eszmélet, 1933-1934 tele; Magad emésztő 1933 [?]* In: *József Attila összes versei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975.
- KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor: *Józsa Péter és a kulturális blokkok kutatása*. In: Vasi Szemle, 2003.02.
- KEROUAC, Jack: *Úton*. Európa Könyvkiadó, 1983. Bartos Tibor fordítása.
- KOSÁRY Domokos: *Az új politikai sajtó előzményei*. In: *A Magyar Sajtó Története I. 1705–1848*.
- MARCUSE, Herbert: *Az egyszemélyes ember*, Kossuth Kiadó, Budapest, 1990.
- MAZZOLENI, Gianpietro: *Politikai kommunikáció*. Osiris, 2002.
- Az ELTE fizika-kémia szakának tanári előadásából*: <http://phys.chem.elte.hu/tanareloadas/Osz/idobeoszt-reszl.htm>
- ZOLTAI Dénes: *Az esztétika rövid története*. Helikon, 1997.

Jegyzetek

- 1 Marcuse a javak és szolgáltatások közti szabad választás problémájának azt tartja, hogy „ezek a javak és szolgáltatások a gürcöléssel és szorongással teli élet fölötti társadalmi kontrollokat – vagyis az elidegenülést – tartják fenn”. Amennyiben mindannyian ugyanazokból a javakból részesülhetünk, akkor az az osztálykülönbségek kiegyenlítéséhez vezet. Marcuse úgy véli, ennek a folyamatnak ideológiai funkciója van. Ehhez a folyamathoz való idomulás nem kiegyenlítődést jelent, pusztán a „Fennálló” fenntartásából való részesedést mutatja. Ha ma nem is feltétlenül az osztálykülönbségek eltűnése a legfontosabb aspektus, mindenesetre a fogyasztásunkkal nap mint nap legitimáljuk a rendszert. Jó fogyasztóként élvezettel válogatunk az elének tett áruk között, miközben fel sem merülnek ennek az életformának a következményei és lehetőségei. Marcuse (1990: 30), Hajdú Gábor (*Az egyszemélyes ember és a XXI. század*. In: Kistáska 54. szám. 2007. december)
- 2 Papp Zsolt 1971, In: Jürgen Habermas, *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása* 383. o.
- 3 Uo.
- 4 A változás mint olyan egyenértékű lehet a fejlődéssel, ám ez utóbbi nem minden esetben igaz. Látszólag a megszokottól való eltérés magában rejthet egy pozitív indukciót, amely további hatásokat gerjeszthet. Ám ezek a hatások a pillanatnyi értékek mellett hosszabb távon átfordulhatnak súlypontjukon, romlásba taszítva azon szereplőket, akik bíztak és hittek a változások jótékony hatásaiban.
- 5 John D. Barrow, *A művészi világegyetem*, 97-98. old.
- 6 Uo.

- 7 Az irodalmat ne csupán klasszikus, illetve szórakoztató irodalomnak tekintsük, hiszen viszonyrendszerben nézve nem alá-fölrendeltség az, amiről beszélünk. Szerves kiegészítések is történhetnek a két szegmens között. Oda-vissza működhetnek azoknak az elemeknek a cseréi, amelyek egyikből a másikba töltik önmön lényegüket.
- 8 Jack Kerouac *Úton* című regényének fő tézise, miszerint: „*Súlyos nyavalyából lábaltam kifelé – nem is részletezem most. Keserves huzakodásainknak is köze lehetett hozzá, elég annyi, s hogy az érzésem az volt, pusztul a világ.*”
- 9 József Attila soraiban a termodinamika II. főtétele jelenik meg, ami rávilágít arra, hogy a tapasztalat szerint egyes folyamatok önként lejátszódnak bizonyos feltételek mellett, a folyamat lejátszódása után azonban az eredeti helyzetet visszaállító folyamat nem játszódik le önként, „külső beavatkozás” nélkül.
- Az önként végbemenő folyamatok nem mennek végbe önként az ellenkező irányba. Jellemzőjük, hogy az önként végbemenő folyamatokat nem lehet visszafordítani anélkül, hogy valamely változást ne okoznánk a világ valamely részében! Ezek az *irreverzibilis folyamatok*.
 - A reverzibilis folyamatokról, melyek egyensúlyi állapotok sorozatán keresztül végtelenül kicsiny megváltozásokon keresztül játszódnak le. Ezek a folyamatok visszafordíthatók, *reverzibilisek*, anélkül hogy valamely változást okoznánk a világ valamely részében.
- 10 A nagy számok törvénye alapján válhat main stream az undergroundból, tehát az amatőr, pillanatnyilag ismeretlen produktumok (legyen szó tudományról, művészetről és szinte bármiről, beleértve a média self-made celebjait és a politikusokat is) kivívhatják maguknak az elismerést, illetve divattossá válva meghatározó szerepet tölthetnek be. Ezzel szemben az offshore jelenségek sosem voltak vonal alattiak, azokat a már fő sodorba tartozó aktorok hozzák létre. Pl.: pártok ifjúsági tagozatai, befutott zenekarok „szabadidős zenekarai”, pénzemberek befektetései.
- 11 Érdekesnek tartom megjegyezni, azt a rövid távú kísérletet, amelyet 2001-ben végeztem a Csajozás.hu / Pasizás.hu-portálon. Az általam kitalált fiktív, ám mégis személyiséggel rendelkező T. M. karaktere mindössze három hetet élt meg, ugyanis akkora jutott el a helyzet a kezelhetetlenség szintjére. Kitalált női entitásom annyi „ajánlatot”, illetve kommentet kapott, mind férfiak, mind nők részéről, hogy meg kellett szüntetnem a profilját, mivel nem akartam megkockáztatni a lebukást. Ennyi év távlatából már nem releváns ez a kockázat, éppen ezért is említem.
- 12 Mint az ismeretes, három hatalmi ág létezik: a törvényhozói, a bírói és a végrehajtói.
- 13 Normatív médiamodellek:
- *Autoriter modell*: A sajtótermékek indítása piaci alapokon működik ugyan, ám a lapok erős cenzúrához kötöttek. Főként utólagos cenzúrával történik az ellenőrzés, éppen ezért könnyen tönkremehet bárki, aki befektetett, hiszen semmi nem garantálja, hogy lesz pénze a betiltott termék tulajdonosának arra, hogy újabb számmal rukkoljon elő.
 - *Liberális modell*: A szabad sajtó jellemzője első ütemben 1848. március 15-től a szabadságharc bukásáig. Idealisztikus modell, a szabad akaratra és a szólásszabadságra épít, nincsen cenzúrázva, viszont a piaci törvények érvényesek rá. Ugyanakkor gyenge államot kíván, amely csak a vagyont védi. A monopolkapitalizmus elterjedésekor azonban – mivel leszűkültek a megjelenési lehetőségek – már nem tudja garantálni a szólásszabadság védelmét.
 - *A társadalmi felelősségvállalás modellje*: a liberális modellel szemben fogalmazódott meg az önkorlátozás szükségessége, amely Európában a közszolgálatosság elvén alapult. Főként a Magyar Televízió és Rádió valósítja meg. A kereskedelmiség mellett még ma is észrevehető.
 - *Totalitárius modell*: A diktatúrák médiamodellje, amelyben erős központosítás és cenzúra van. A párt Minisztertanács felügyeli a nyomtatott és elektronikus sajtót. Nem piaci alapokon működik, fix példányszám és tervgazdálkodás jellemzi. Nem profitorientált.

- *Forradalmi modell*: A forradalmi eszméket kívánja maga mellé állítani, szembeszáll az aktuális hatalommal és politikai berendezkedéssel.
 - *Demokratikus modell*: A társadalmi felelősség modelljét kritizálva rámutatott arra, hogy önkorlátozás esetén a bürokratikus apparátus enged a politika nyomásának, így a média szabadsága korlátozottá válik. A modell utópikus ideája például egy sok alternatív helyi rádióadóból álló hálózat, mely megvalósíthatná a pozitív diszkrimináció elvét.
- 14 Mindkettőjüknek a liberális, alkotmányos polgári nemzetállam megteremtése volt a célja. Kossuth gyorsabb változásokat akart, nem volt tekintettel az udvar érzékenységére, így küzdött a nemzeti önrendelkezésért is. Az arisztokráciával szemben pedig az ellenzéki köznemességet tartotta a változások irányítójának. Míg Széchenyi 1842-es akadémiai beszédében a nemzetiségekkel szembeni türelemre intett, addig Kossuth a kor szellemének megfelelően harcos nacionalista, az asszimiláció híve volt. A reformkor politikai küzdelmeiben a liberalizmuson belüli áramlatok harca – például Széchenyi és Kossuth vitája – tűnik meghatározónak. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a korszak fő politikai frontvonala az áramlatokat magában foglaló, belső vitákat folytató liberalizmus és a nagyon is erős pozíciókkal rendelkező konzervatív-abszolutista-állagörző politika között húzódott.
- 15 A kulturális spirál, ami a kulturális blokkok egymáshoz viszonyított rendjét mutatja fordított tölcser alakban. A felső viszonylag keskeny szegmensében található az elit, lefelé haladva a közép, az alsó illetve a perem helyzetűek. A kulturális blokkok közti átjárhatóságról Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor így ír: *„Hogy valaki végül is melyik kultúrát választja”, az tehát annak a függvénye, hogy melyik kultúrátípus belső szerkezete fejezi ki leginkább az egyes ember társadalmi helyzetéből, képességeiből, vágyaiból, előéletéből stb. összeálló egyéni világot.”*
- 16 A Grimm-testvérektől kezdve Lewis Carrollig nem csupán a gyermekirodalom jeles képviselői azok, akik a lét leképezéséhez kapcsolódva egyfajta ideális világot manifesztáltak.